

Izvorni znanstveni članak
329.11(497.1)
Primljeno: 29. rujna 2007.

Socijalni konzervativizam i stranačke preferencije: slučaj Srbije

ZLATKO ŠRAM*

Sažetak

U ovom smo istraživanju nastojali utvrditi distribuciju socijalnoga konzervativizma u srbijanskoj populaciji te povezanost njegovih latentnih dimenzija sa sociodemografskim karakteristikama i stranačkim preferencijama. Ispitivanje je provedeno na uzorku od 1.172 punoljetna građanina na teritoriju Republike Srbije (izvan Kosova i Metohije). Veličina unutarnje pouzdanosti mjere socijalnoga konzervativizma izražena koeficijentom Cronbachove alfe (0,89) dopuštala je njezinu standardizaciju. Visoki stupanj socijalnoga konzervativizma prisutan je kod jedne trećina ispitanika. Faktorskom analizom izdvojeno je pet latentnih dimenzije kojima je objašnjeno 67,59% varijance. To su: (1) autoritarnost, (2) antieuropski sentiment, (3) kolektizam, (4) tradicionalizam, i (5) patrijarhalni sindrom. Utvrđene su statistički značajne ali niske pozitivne korelacije između dobi i obrazovanja i dimenzija socijalnoga konzervativizma. Rezultati kanoničke diskriminacijske analize pokazali su kako je utjecaj dimenzija socijalnoga konzervativizma značajan i kako se njima može objasniti otprilike 41% ukupne varijance stranačkih preferencija. Diskriminacijske funkcije derivirane na temelju stranačkih preferencija upućuju na to da u srbijanskom biračkom tijelu postoje tri latentne političke opcije. Prva opcija je radikalno-konzervativna i za nju je karakterističan antieuropski sentiment i autoritarne tendencije. Druga je demokratsko-liberalna i čini suprotni pol prvoj opciji. Treća je tradicionalistička opcija koja je proeuropski orijentirana.

Ključne riječi: konzervativizam, autoritarnost, antieuropski sentiment, tradicionalizam, stranačke preferencije, politička kultura, socio-strukturalne varijable, Srbija

* Zlatko Šram, doktor političkih znanosti i voditelj Sekcije za sociologiju, psihologiju i političke znanosti Hrvatskoga akademskog društva u Subotici.

Uvod

Konzervativizam se uobičajeno definira kao otpor prema promjenama i kao tendencija da se preferiraju sigurni, tradicionalni i konvencionalni oblici ponašanja i mišljenja (Wilson, 1973.). Kao konstrukt najčešće se sastoji od socijalnih stavova s jedne i psiholoških varijabli s druge strane, predstavljajući tako socijalno-psihološki hibrid (Wilson i Patterson, 1968.) koji katkad poprima sindrom osobina ličnosti, a katkad sindrom društvenih stavova (Milas, 1998.). Drugim riječima, konzervativizam je splet osobina ličnosti koje su sadržajno najčešće projicirane na društveno-političku problematiku kao niz međusobno povezanih društvenih stavova¹. U izučavanju konzervativizma samo na temelju individualnih razlika katkad se zanemaruje činjenica da situacijski čimbenici znatno utječu na stupanj izražavanja, odnosno prihvaćanja određene konzervativne orijentacije. Naime, nestabilnost političkoga sustava i druge prijeteeće socijalne ili ekonomske okolnosti ne samo da povećavaju konzervativne tendencije, nego i određuju njihovu unutarnju strukturu (Suedfeld, 1997.). Drugim riječima, povijesne i kulturne varijacije u političkim sustavima ne utječu samo na značenje i manifestaciju konzervativizma, nego i na veličinu i smjer empirijskih povezanosti između istraživanih varijabli ili dimenzija konzervativizma. Činjenica da je konzervativizam, bilo kao političko-ideološki ili kao vrijednosno-kulturni obrazac (1) rezultanta socijalnih, kognitivnih i motivacijskih čimbenika (Jost i sur., 2003.), (2) da se može manifestirati u socijalnoj, ekonomskoj, legislativnoj, religijskoj, političkoj ili kulturnoj sferi društvenoga života (Muller, 2001.), i (3) da su te manifestacije određene povijesnim i kulturnim faktorima (Šiber, 1998.a) upućuje na svu kompleksnost konzervativizma kao koncepta te ga katkad čini vrlo složenim za definiranje i istraživanje.

Problem definiranja konzervativizma postaje još kompleksniji imamo li na umu činjenicu da se njegove dimenzije katkad preklapaju s drugim konceptima, primjerice vrijednosnim orijentacijama (Hofstede, 2001.; Schwartz i Bardi, 1997.; Pantić, 1990.; Tetlock, 1986.) i političkom kulturom (Golubović, 2005.; Šiber, 2005.; Vujčić, 1998.; 2001.). Mogli bismo dakle koncept konzervativizma tretirati ili kao komponentu vrijednosnoga sustava ili pak kao aspekt političke kulture. Jer koncepti konzervativizma, vrijednosnoga sustava, političke kulture, ali i društvenoga karaktera (Fromm, 1969.), imaju sličan postanak, dinamiku i funkciju. Svi ti koncepti upućuju na prisutnost kulturalnih vrijednosti, stavovskih i idejnih shema, značenja i očekivanja koji se kolektivno stvaraju i koje dijele članovi nekoga društva. Manje ili više podrazumijevaju postojanje psiholoških fenomena kao što su kognicija, percepcija, motivacija i emocije koji se kolektivno razvijaju i raspodjeljuju.

¹ Tu je socijalno-psihološku definiciju koncepta konzervativizma predložio mr. sc. Nebojša Blanuša s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu u izravnoj korespondenciji s autorom ovoga rada.

Podrazumijevaju postojanje interakcije društva i pojedinca. S jedne su strane proizvod sustava ljudske interakcije, a s druge determinanta sustava ljudske interakcije. Odnose se na sadržaje koji imaju funkciju očuvanja stabilnoga funkcioniranja postojećega društva. I konačno, pretpostavljaju postojanje međugrupnih i unutargrupnih razlika u pogledu internalizacije specifičnih stavovsko-vrijednosnih i personalnih obrazaca (Šram, 2007.a).

Kao sustav stavova, vjerovanja i vrijednosnih orijentacija uobičajeno je razlikovati socijalni i ekonomski konzervativizam (Lipset, 1981.; Knight, 1999.), a katkad se govori o socijalnom tradicionalizmu i ekonomskom konzervativizmu (Johnson i Tamney, 2001.). Socijalni konzervativizam, koji u znatnoj mjeri korespondira sa sadržajem kulturnoga konzervativizma, ponajprije se odnosi na podržavanje tradicionalnih vrijednosti i društvenih običaja te na njihovo očuvanje (Durrheim, 1997.; Šram, 2007.b). Ekonomski se pak konzervativizam primarno odnosi na različita pitanja ekonomske (ne)jednakosti, djelovanja sindikata i na intervenciju države u ekonomskoj sferi. Različite mjere socijalnoga konzervativizma pokazale su da se ovaj stavovski konstrukt, ili neke od njegovih komponenti, nalazi u korelaciji s desničarskom autoritarnosti (Altemeyer, 1988.), tradicionalizmom (Bouchard i sur., 2003.), patrijarhalnim sindromom (Fine-Davis, 1989.), kolektivizmom (Kosowska i Van Hiel, 2003.) i jednom vrstom antizapadnoga sentimenta u srbijanskoj populaciji (Šram, 2001.a; 2007.a). Iako su to svojevrstne varijable u prostoru društvenih stavova, intenzitet i smjer njihovih povezanosti jest takav da upućuje na postojanje jednoga razmjerno koherentnoga prostora višega reda (Šram, 2006.). Upravo smo zbog toga razloga koncept socijalnoga konzervativizma definirali s pomoću spomenutih varijabli.

U ovom smo istraživanju nastojali utvrditi distribuciju socijalnoga konzervativizma u srbijanskoj populaciji. Naime, često se u literaturi zaključuje o postojanju konzervativizma na temelju različitih mjera, odnosno pojedinih komponenti konzervativizma (Golubović, 2005.; Pantić, 2003.), zanemarujući pritom da niti jedna od njih ne može u potpunosti iscrpljivati njegovo značenje ili se pak koristiti kao sinonimi (Crowson i sur., 2005.). Nastojali smo također utvrditi povezanost među sociodemografskim karakteristikama ispitanika i dimenzija socijalnoga konzervativizma. Te relacije *implicite* omogućuju uvid u stupanj predisponiranosti pojedinih socijalnih skupina prema potencijalnim desnim političkim ideologijama i opcijama (Lipset, 1981.; Milas, 2000.; Stacey i Green, 1971.; Šiber, 1998.b; Truett, 1993.). Pošli smo od pretpostavke da između spola, dobi i školske naobrazbe ispitanika postoje statistički značajne korelacije s pojedinim dimenzijama socijalnoga konzervativizma. Treći problem istraživanja odnosio se na utvrđivanje utjecaja dimenzija socijalnoga konzervativizma na stranačke preferencije. Različita su istraživanja pokazala povezanost između stranačkih preferencija i različitih oblika konzervativizma ili ideologije u čijoj se pozadini konzervativizam nalazi (Caprara i sur., 2006.; Komšić i sur., 2003.; Milas i Rihtar,

1997.; Tetlock, 1986.), odnosno pojedinih dimenzija socijalnoga konzervativizma kao što su autoritarnost, patrijarhalnost, tradicionalizam i druge vrijednosno-kulturne orijentacije (Grdešić, 1991.; Pantić, 2003.; Šiber, 1998.b; Vujčić, 1999.; Zakošek, 1998.). Moglo se, dakle, očekivati bilo da će socijalni konzervativizam biti u većoj mjeri svojstven onim ispitanicima koji su naklonjeni desnim, odnosno konzervativnim političkim strankama.

Metoda

Ispitanici

Podatci su prikupljeni na kvotnom uzorku koji je stratificiran prema trima varijablama: spolu, dobi i stupnju školske naobrazbe. Uzorkom je obuhvaćeno 1.172 punoljetna ispitanika na teritoriju Republike Srbije (izvan Kosova i Metohije) sa sljedećim sociodemografskim karakteristikama: *Rezidencijalni status*: grad 42%, selo 58%. *Spol*: muški 47%. *Dob*: 18-29=20,2%; 30-39=19,1%; 40-49=19,0%; 50-59=19,9%; 60 i više godina=21,8%. *Školska naobrazba*: nezavršena i završena osnovna škola=22,3%; trogodišnja škola za radnička zanimanja=13,0%; četverogodišnja srednja škola=46,9%; viša škola i fakultet=17,8%. Uzorak je u odnosu na reprezentativnost nešto "pomaknut" u smjeru mladih i obrazovanijih ispitanika. Zbog toga bi zastupljenost tako koncipiranoga konzervativizma ili pojedinih njegovih komponenti u ispitivanoj populaciji najvjerojatnije bila veća. Istraživanje je provedeno u jesen 2005. godine u sklopu redovitoga ispitivanja javnoga mnijenja u Srbiji koje provodi *Centar za slobodne izbore i demokraciju* (CeSID) iz Beograda. Autor ovoga rada u istraživanju je bio angažiran na dionici pod radnim nazivom "Vrijednosne orijentacije i stranačke preferencije".²

Mjerni instrument

U svrhu ovoga istraživanja konstruirali smo skalu socijalnoga konzervativizma (*SSK-1*) od 21 čestice, a na temelju izbora čestica korištenih u nekim prijašnjim istraživanjima (Fine-Davis, 1989.; Šiber, 1984.; Šram, 2001.a; 2001.b; 2001.c). Čestice su prezentirane kao skala Likertova tipa u rasponu od potpunoga neslaganja (1=uopće se ne slažem) do potpunoga slaganja (5=u potpunosti se slažem). Koeficijent unutarnje pouzdanosti za cijelu skalu izražen *Cronbachovom alfom* iznosi 0,89. Metodom glavnih komponenti uz *varimax* rotaciju provjerena je faktorska struktura skale socijalnoga konzer-

² Zahvaljujem *Centru za slobodne izbore i demokraciju* i voditelju istraživanja mr. sc. Srećku Mihailoviću iz *Instituta društvenih nauka* u Beogradu što su mi omogućili aktivno sudjelovanje u ovom istraživačkom projektu.

vativizma. Sukladno Kaiser-Guttmanovu kriteriju izdvojeno je pet faktora kojim je objašnjeno 67,59% varijance. U identifikaciji faktora uzete su u obzir one manifestne varijable čija su faktorska zasićenja 0,40 i više. Visoki postotak varijance govori o tome da skala u cjelini mjeri jedan relativno dobro definirani fenomen. Prvi faktor smo nazvali *Autoritarnost*, drugi *Antieuropski sentiment*, treći *Kolektivizam*, četvrti *Tradicionalizam* i peti *Patrijarhalni sindrom*. Rezultati faktorske analize prikazani su u tablici 1.

Tablica 1: Faktorska analiza skale socijalnoga konzervativizma (SSK-1)

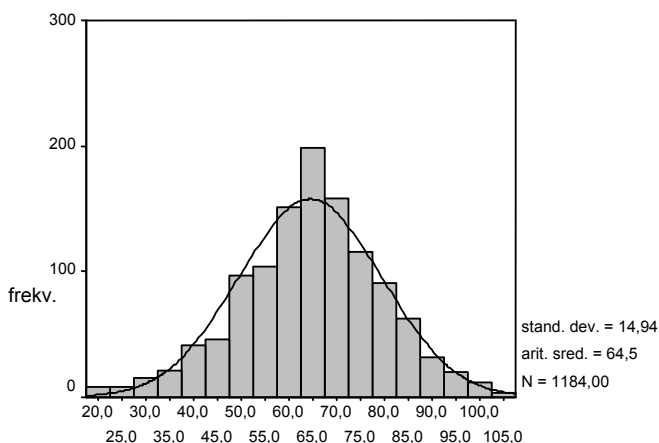
Varijabla	Zasićenje
F1: Autoritarnost	
Učitelji i nastavnici trebaju biti strogi prema svojim učenicima.	0,81
Djecu treba odgajati u strogoj disciplini.	0,78
Mladima je nužna disciplina, jaka volja i nepokolebljiva spremnost da se bore za svoju obitelj i domovinu.	0,77
Poštovanje autoriteta najveća je vrlina koju djeca danas trebaju naučiti.	0,64
Ovoj je državi potreban jedan jaki vođa kojem će narod vjerovati i koga će slijediti.	0,63
Vrijedan je svakoga prezira onaj tko ne osjeća veliko poštovanje i zahvalnost prema svojim roditeljima.	0,44
<i>% varijance:</i>	32,96
F2: Antieuropski sentiment	
Zapadni svijet želi našu zemlju pretvoriti u vlastitu koloniju.	0,85
Ulaskom stranoga kapitala u našu zemlju većina će radnika ostati bez posla.	0,82
Od članstva u Europskoj Uniji naša će zemlja imati više štete nego koristi.	0,81
Ako uđemo u Europsku Uniju, izgubit ćemo vlastitu kulturu i običaje.	0,75
<i>% varijance:</i>	12,02
F3: Kolektivizam	
Društveni interesi trebaju uvijek biti važniji od osobnih interesa.	0,88
Interes zajednice treba biti vrhunski vrijednost kojoj će mladi ljudi težiti.	0,84
Pojedinac treba žrtvovati vlastite interese za opću dobrobit zajednice.	0,82
Samo za zajedničke interese vrijedi živjeti i raditi.	0,69
<i>% varijance:</i>	8,42
F4: Tradicionalizam	
Treba se držati svoje rodbine i međusobno si pomagati na svaki način.	0,77
Treba se držati onoga morala koji zagovara i propovijeda naša Crkva.	0,71
Treba se čvrsto držati narodnih običaja i tradicije.	0,70
Vrijedan je svakoga prezira onaj tko ne osjeća veliko poštovanje i zahvalnost prema svojim roditeljima.	0,51
Najveća vrlina svake žene jest da bude dobra supruga i majka.	0,49
Poštovanje autoriteta najveća je vrlina koju djeca danas trebaju naučiti.	0,40
<i>% varijance:</i>	7,84
F5: Patrijarhalni sindrom	
Žene se ne trebaju miješati u politiku.	0,84
Rukovodeća mjesta u poslovnom svijetu trebaju biti u rukama muškaraca.	0,83
Muškarac treba imati glavnu riječ u obitelji.	0,77
Najveća vrlina svake žene jest da bude dobra supruga i majka.	0,40
<i>% varijance:</i>	6,35

Rezultati

Distribucija socijalnoga konzervativizma

Da bismo odgovorili na pitanje koliko je socijalni konzervativizam prisutan u srbijanskoj populaciji, trebalo je dobivene sirove rezultate transformirati u neki prikladan oblik. Najjednostavnija transformacija sirovih rezultata mjerenja jest ona koja se dobiva postupkom poznatim pod nazivom "standardizacija"³ (Momirović i sur., 1992.). Veličina unutarnje pouzdanosti cijele skale ($\alpha=0,89$) i veličine faktorskih zasićenja na prvoj nerotiranoj komponenti (od 0,43 do 0,72) dopuštaju da u našem slučaju socijalni konzervativizam tretiramo kao jedan relativno homogeni konstrukt te izvršimo standardizaciju SSK-1. U histogramu 1 je prikazana distribucija sirovih rezultata. Raspon rezultata kreće se od 21 do 105 bodova, dok aritmetička sredina iznosi 64,4 boda, uz standardnu devijaciju od 14,93. Vidimo da socijalni konzervativizam u srbijanskoj populaciji slijedi normalnu distribuciju.

Histogram 1: Distribucija sirovih rezultata SSK-1

³ To je postupak koji se koristi za svođenje rezultata mjerenja na različitim skalama na jedan zajednički metrički prostor. Ovaj metrički prostor definiraju razlike među rezultatima ispitanika, odnosno udaljenost u dijelovima standardne devijacije koje se nazivaju *z-vrijednosti* (zet-vrijednosti). Standardizirane vrijednosti sirovih rezultata mjerenja predstavljaju položaj svakoga ispitanika u odnosu na aritmetičku sredinu cijeloga uzorka ispitanika u ispitivanoj dimenziji i to u dijelovima standardne devijacije koje se najčešće kreću od -3,00 do +3,00.

Preračunavanjem rezultata u klasifikacijske skupine možemo izračunati postotak ispitanika kod kojih je prisutan izrazito nizak, ispodprosječan, prosječan, iznadprosječan i izrazito visok stupanj socijalnoga konzervativizma.⁴ U tablici 2 vidimo da je kod 7,9% ispitanika prisutan izrazito nizak stupanj konzervativizma, 20,9% ispitanika iskazuje ispodprosječan, 40,0% prosječan, 24,7% iznadprosječan, a 6,5% izrazito visok stupanj konzervativizma. Zbrojimo li broj ispitanika iz 4. i 5. skupine, onda vidimo da kod otprilike jedne trećine (31,2%) ispitivane populacije postoji visok stupanj socijalnoga konzervativizma. Brojna su istraživanja uputila na postojanje pozitivne korelacije između koncepta socijalnoga konzervativizma, ili pak njegovih pojedinih komponenti, sa stupnjem formalne školske naobrazbe. Imajući na umu tu činjenicu i činjenicu da je uzorak na kojem je naše istraživanje provedeno “pomaknut” u smjeru obrazovanih ispitanika, mogli bismo donijeti okvirnu procjenu o zastupljenosti visokoga stupnja socijalnoga konzervativizma kod približno 40% srbijanske populacije.

Tablica 2: Preračunavanje rezultata u klasifikacijske skupine

Skupina	Raspon z-vrijednosti od aritmetičke sredine	Frekvencije	Postotak
1. Izrazito niska prisutnost socijalnog konzervativizma	-2,91 do -1,50	93	7,9
2. Ispodprosječna	-1,43 do -0,50	247	20,9
3. Prosječna	-0,43 do 0,43	474	40,0
4. Iznadprosječna	0,50 do 1,44	293	24,7
5. Izrazito visoka prisutnost	1,50 do 2,71	77	6,5

Povezanost sociodemografskih karakteristika i socijalnoga konzervativizma

Utvdili smo statistički značajne, iako niske korelacije između dobi i školske naobrazbe ispitanika i socijalnoga konzervativizma (tablica 3). Stariji i niže obrazovani ispitanici u većoj mjeri izražavaju autoritarnost, antieuropski sentiment, kolektivizam, tradicionalizam i patrijarhalni sindrom. Spol ispitanika se nije pokazao značajnim prediktorom u pogledu izražavanja tih

⁴ Norme u klasifikacijskim skupinama su izvedene tako da je centralna skupina (ili skupina 3) definirana rezultatima koji se nalaze u rasponu od -0,5 do +0,5 standardne devijacije od aritmetičke sredine (prosječna prisutnost konzervativizma). Skupina 1 definirana je rezultatima od minimalnoga pa do onoga koji je za 1,5 standardne devijacije ispod aritmetičke sredine (izrazito niska prisutnost). Skupina 2 je definirana rezultatima koji se nalaze od 0,5 do 1,5 standardne devijacije ispod aritmetičke sredine (ispodprosječna prisutnost). Skupina 4 je definirana rezultatima koji se nalaze od 0,5 do 1,5 standardne devijacije iznad aritmetičke sredine (iznadprosječna prisutnost). Skupina 5 je definirana rezultatima koji se nalaze 1,5 standardne devijacije iznad aritmetičke sredine pa do maksimalnoga rezultata (izrazito visoka prisutnost konzervativizma).

dimenzija socijalnoga konzervativizma, osim u slučaju patrijarhalnoga sindroma koji je u većoj mjeri prisutan kod muških ispitanika.

Tablica 3: Koeficijenti korelacije između sociodemografskih karakteristika i dimenzija socijalnoga konzervativizma (N = 1.172)

Dimenzije socijalnoga konzervativizma	Sociodemografske karakteristike		
	Spol	Dob	Obrazovanje
Autoritarnost	-0,02	0,21*	-0,21*
Antieuropski sentiment	0,04	0,11*	-0,14*
Kolektivizam	0,02	0,14*	-0,11*
Tradicionalizam	0,02	0,08*	-0,11*
Patrijarhalni sindrom	0,21*	0,10*	-0,25*

$p < 0,01$

Povezanost stranačkih preferencija i latentne konfiguracije dimenzija socijalnoga konzervativizma

Kako bismo utvrdili razlikuju li se ispitanici koji imaju različite stranačke preferencije prema svojim rezultatima na dimenzijama socijalnoga konzervativizma, provedena je kanonička diskriminacijska analiza. Ispitanicima je postavljeno pitanje: “Kad bi se ovih dana održali parlamentarni izbori, za koju biste stranku glasovali”? Od ispitanika je traženo da sami imenuju stranku za koju bi glasovali. Dvije su statistički značajne diskriminacijske funkcije derivirane na temelju stranačkih preferencija.

Kanonička korelacija prve diskriminacijske funkcije iznosi 0,59, što znači da se otprilike 35% ukupnoga varijabiliteta može pripisati skupu ispitivanih varijabli. Prvi diskriminacijski kanonički faktor u najvećoj mjeri definira *Antieuropski sentiment* (0,78) i donekle one dimenzije socijalnoga konzervativizma koje upućuju na autoritarne tendencije: *Patrijarhalni sindrom* (0,32), *Autoritarnost* (0,29) i *Tradicionalizam* (0,26) (tablica 4, F1). Centroidi skupina na prvoj diskriminacijskoj funkciji (tablica 5, F1 C) pokazuju da je antieuropska orijentacija, u čijoj se psihološkoj pozadini nalaze autoritarne tendencije, u većoj mjeri prisutna kod birača *Srpske radikalne stranke* (SRS) (C=0,87) i *Socijalističke partije Srbije* (SPS) (C=0,60), a u manjoj mjeri kod potencijalnih birača *Liberalno demokratske partije* (LDP) (C= -1,50), *G 17 Plus* (C= -0,83) i *Demokratske stranke* (DS) (C= -0,81). Između tih dvaju polova nalazi se *Demokratska stranka Srbije* (DSS) (C= -0,19), *Srpski pokret obnove* (SPO) (C= -0,17), *Nova Srbija* (NS) (C= -0,04) i *Pokret “Snaga Srbije”* (PSS) (C=0,01).

Drugi diskriminacijski kanonički faktor definiraju *Patrijarhalni sindrom* (0,67), *Tradicionalizam* (0,54) i *Kolektivizam* (0,24) u pozitivnom smjeru, a

Antieuropski sentiment (-0,51) u negativnom smjeru (tablica 4, F2). Kanonička korelacija druge diskriminacijske funkcije iznosi 0,24, što znači da se otprilike 6 posto ukupnoga varijabiliteta može pripisati skupu ispitivanih varijabli. Centroidi skupina na drugoj diskriminacijskoj funkciji (tablica 5, F2 C) pokazuju da je tradicionalistički mentalitet uz istodobno iskazivanje proeuropske orijentacije u većoj mjeri prisutan kod birača SPO-a, (C=0,90), NS-a (C=0,61) i PSS-a (C=0,37).

Tablica 4: Koeficijenti strukture diskriminacijskih funkcija deriviranih na temelju stranačkih preferencija

Varijabla	F1	F2
Antieuropski sentiment	0,78	-0,51
Patrijarhalni sindrom	0,32	0,67
Tradicionalizam	0,26	0,54
Autoritarnost	0,28	-0,14
Kolektivizam	0,08	0,23
<i>Statistiki disk. funkcije:</i>		
<i>Wilsova lambda</i>	0,57	0,89
<i>Svojstvena vrijednost</i>	0,55	0,06
<i>Kanonička korelacija</i>	0,59	0,24
	p < 0,000	p < 0,01

Tablica 5: Centroidi skupina na diskriminacijskim funkcijama deriviranim na temelju stranačkih preferencija

Skupina	F1	F2
Liberalno demokratska partija (Čedomir Jovanović)	-1,50	0,00
G 17 Plus (Mladen Dinkić)	-0,83	0,07
Demokratska stranka (Boris Tadić)	-0,81	-0,14
Demokratska stranka Srbije (Vojislav Koštunica)	-0,19	0,09
Srpski pokret obnove (Vuk Drašković)	-0,17	0,90
Nova Srbija (Velimir Ilić)	-0,04	0,61
Pokret "Snaga Srbije" (Bogoljub Karić)	0,01	0,37
Socijalistička partija Srbije (Ivica Dačić)	0,60	0,06
Srpska radikalna stranka (Vojislav Šešelj)	0,87	-0,12

Rasprava

Na što upućuje nalaz da otprilike jedna trećina ispitanika pokazuje iznadprosječan i izrazito visok stupanj socijalnoga konzervativizma? Kako nemamo usporedive rezultate koji su dobiveni istim ili sličnim mjernim instrumentom u drugim zemljama u regiji, ne možemo zaključivati o tome je li

kod građana Srbije socijalni konzervativizam više, podjednako ili pak manje izražen. Mogli bismo, međutim, zaključivati o stupnju prisutnosti određena tipa političke kulture. Naime, prisutnost snažne kolektivne svijesti, patrijarhalnoga sindroma, autoritarnih tendencija, tradicionalnih vrijednosti i jedne vrste mentaliteta “opsadnoga stanja” (antieuropski sentiment) donekle korespondira s konceptima parohijalno-podaničke političke kulture (Almond i Verba, 1963.), tradicionalističkoga tipa političke kulture (Elazar, 1984.) i autoritarne političke kulture (Šiber, 2005.). Riječ je dakle o jednoj vrsti “autoritarno-konzervativne” političke kulture koja je u velikoj mjeri prisutna kod više od jedne trećine građana Srbije. Taj tip političke kulture zacijelo je velika zapreka u razvitku civilnoga društva i demokratskih procesa u Srbiji (Golubović, 2005.). Ovdje bi djelomice trebalo tražiti uzroke zašto je radikalna politička opcija toliko prisutna u srbijanskome biračkom tijelu. Naime, na parlamentarnim izborima u Srbiji približno trećina birača daje svoj glas *Srpskoj radikalnoj stranci* Vojislava Šešelja. Ne može se međutim reći da je to ista ona trećina koja pokazuje visok stupanj konzervativizma u ispitivanoj populaciji. Riječ je o tome da kanonička korelacija prve diskriminacijske funkcije (koja ponajviše odgovara sadržaju “autoritarno-konzervativne” političke kulture) i stranačkih preferencija nije takvoga intenziteta da bi upućivala na izrazito snažno preklapanje prisutnosti socijalnoga konzervativizma i preferiranja srpske radikalne političke opcije. Drugim riječima, i kod ispitanika koji preferiraju tzv. demokratske političke opcije u znatnijoj mjeri može biti prisutan obrazac “autoritarno-konzervativne” političke kulture, odnosno da određeni broj ispitanika koji preferiraju srpsku radikalnu političku opciju pokazuje niži stupanj antieuropskoga sentimenta u čijoj se psihološkoj pozadini nalaze autoritarne tendencije. Drugo je pak pitanje koliko su izgubljeni ratovi na prostoru bivše Jugoslavije (gubitak nacionalnoga ponosa), decenijaska pauperizacija stanovništva i izolacionistička politika Beograda pridonijeli razvitku socijalnoga konzervativizma, a koliko je “autoritarno-konzervativna” politička kultura u srbijanskoj populaciji pitanje socijalnoga naslijeđa.

Rezultati našega istraživanja potvrdili su nalaze onih koji su pokazali da su kod starijih i niže obrazovanih ispitanika u većoj mjeri prisutne određene komponente socijalnoga konzervativizma, odnosno da u tim sociodemografskim skupinama postoji veća predisponiranost za prihvatanje onih stavovsko-vrijednosnih obrazaca koji su u pozadini desnih političkih ideologija (Lipset, 1981.; Milas, 2000.; Stacey i Green, 1971.; Šiber, 1998.b). No dob i naobrazba nisu visoko korelirani sa stupnjem internalizacije pojedinih dimenzija socijalnoga konzervativizma kako se to najčešće pretpostavlja, a spol je ispitanika samo statistički značajno povezan s izražavanjem patrijarhalnoga sindroma. Imajući na umu povezanost određenih dimenzija socijalnoga konzervativizma odnosno koncepta autoritarnosti s desnim ideologijama (Altemeyer, 1988.), mogli bismo *implicite* zaključivati o postojanju vrlo slabe povezanosti sociostrukturnih varijabli s desnom ideologijom, tj.

s preferiranjem onih političkih stranaka koje su njezini nositelji. I u drugim se istraživanjima sociostrukturalni faktori nisu pokazali kao pouzdani prediktori stranačkih preferencija i izbornoga ponašanja (Catellani, 1996.). Ne možemo dakle tvrditi da je socijalni konzervativizam, i ideologija u čijoj se pozadini on nalazi, karakterističan isključivo za starije i niže obrazovne skupine. Na to upućuje i normalna distribucija ovoga stavovsko-vrijednosnog konstrukta u srbijanskoj populaciji.

Na temelju povezanosti stranačkih preferencija i dimenzija socijalnoga konzervativizma možemo uočiti postojanje ne samo “dvije Srbije”, kako se katkad naziva tzv. demokratski blok s jedne i radikalni blok s druge strane, nego da u političkom smislu latentno postoje “tri Srbije”. Provedena kanonička diskriminacijska analiza u kojoj je uzorak podijeljen na potencijalne glasače određenih političkih stranaka, pokazala je da ih je moguće razlikovati na temelju dviju statistički značajnih funkcija. Uzmemo li koeficijente kanoničke korelacije kao stupanj u kojem derivirane funkcije (kanonički faktori) socijalnoga konzervativizma objašnjavaju stranačke preferencije, dolazimo do procjene o 41% tako objašnjene varijance. Drugim riječima, dimenzije socijalnoga konzervativizma u srbijanskoj populaciji imaju relativno značajnu prediktivnost u izražavanju potencijalnih stranačkih preferencija. Prva diskriminacijska funkcija opisuje polarizaciju stranačkih preferencija. Na jednom polu ovoga kanoničkog faktora nalaze se potencijalni birači Šešeljeve *Srpske radikalne stranke* i Miloševićeve (Dačićeve) *Socijalističke partije Srbije* za koje je karakterističan antieuropski sentiment u čijoj se socijalno-psihološkoj pozadini nalaze autoritarne tendencije. Na suprotnom se polu nalaze potencijalni birači Jovanovićeve *Liberalno demokratske partije*, Dinkićeva *G 17 Plus* i Tadićeve *Demokratske stranke*. Drugi kanonički faktor (funkcija) diskriminira potencijalne birače Draškovićeva *Srpskog pokreta obnove*, Ilićeve *Nove Srbije* i Karićeva *Pokreta “Snaga Srbije”* za koje je karakteristična prisutnost tradicionalističkoga mentaliteta i nepostojanje antieuropskoga sentimenta. Mogli bismo, dakle, na temelju socijalnoga konzervativizma u srbijanskom biračkom tijelu razlikovati tri skupine potencijalnih birača, odnosno političkih opcija. Prvu skupinu čini radikalno-konzervativna opcija (SRS, SPS), drugu čini demokratsko-liberalna opcija (LDP, G17 Plus, DS), a treću tradicionalistička opcija koja je proeuropski orijentirana (SPO, NS, PSS). Upravo ta “tradicionalističko-reformska” opcija upućuje na latentno postojanje “treće Srbije” koja se nalazi između autoritarno-konzervativnoga s jedne i neautoritarno-liberalnoga bloka s druge strane. Zanimljivo je međutim primijetiti da birači Koštuničine Demokratske stranke Srbije ne izražavaju prepoznatljiv stavovsko-vrijednosni obrazac u prostoru socijalnoga konzervativizma. Taj nalaz pokazuje da biračko tijelo aktualnoga premijera srbijanske vlade Vojislava Koštunice može oscilirati između radikalsko-socijalističke političke opcije s jedne i demokratsko-liberalne političke opcije s druge strane, ovisno o unutarnjem i vanjsko-političkom kontekstu u

kojem će se Srbija naći nakon rješavanja statusnoga pitanja Kosova i Metohije. Drugim riječima, Koštuničin DSS može u jednom razmjerno duljem razdoblju biti u poziciji “jezička na vagi” hoće li Srbija imati proeuropsku ili izolacionističku vanjsku politiku, odnosno napredovati u smjeru izgradnje jedne konsolidirane europske demokracije.

Rezultati istraživanja pokazali su da dimenzije socijalnoga konzervativizma znatno utječu na potencijalne stranačke preferencije. Ta je povezanost odgovorna za znatan dio cjelokupne varijance izraženih stranačkih preferencija. Rezultati potvrđuju one nalaze istraživanja koji su uputili na povezanost koncepta konzervativizma i političke ideologije (Caprara i sur., 2006.; Komšić i sur., 2003.; Milas i Rihtar, 1997.; Tetlock, 1986.), odnosno na povezanost pojedinih dimenzija socijalnoga konzervativizma sa stranačkim preferencijama (Grdešić, 1991.; Pantić, 2003.; Šiber, 1998.b; Vujčić, 1999.; Zakošek, 1998.).

S obzirom na socijalno-psihološko značenje koncepta socijalnoga konzervativizma, vidljivo je da su kod ispitanika naklonjenih radikalno-socijalističkoj političkoj opciji (SRS i SPS) u većoj mjeri prisutni različiti oblici ego-obrambenih mehanizama na što upućuje dimenzija autoritarnosti (Adorno i sur., 1950.; Greenstein, 1987.; Milas, 1998.; Šiber, 1998.c; Wilson, 1973.). Antieuropski sentiment i kolektivism pokazuju snažniju potrebu za postizanjem egzistencijalne sigurnosti (Higgins, 1998.) koja generira potrebu za kognitivnom zatvorenošću kako bi smanjili konfuznost i nesigurnost svijeta u kojem žive (Webster i Kruglanski, 1994.). Patrijarhalni sindrom i tradicionalizam upućuju na pridavanje veće važnosti socijalnom naslijeđu u vrijednosnom sustavu desno orijentiranih birača (Golubović, 2005.), ali i “desne autoritarnosti” (Altemeyer, 1998.).

Vidimo da se iz različitih teorijskih pristupa može razumjeti koncept socijalnoga konzervativizma. Socijalni konzervativizam možda se najbolje može razumjeti ako ga tretiramo kao poseban slučaj motivirane socijalne kognicije koji upućuje na odnos između ljudskih vjerovanja i njihove motivacijske pozadine (Jost i sur., 2003.). Polazi se od pretpostavke da se konzervativizam prihvaća djelomice zbog toga što zadovoljava određene psihološke potrebe. Osobe koje imaju nisku razinu motivacije da procesuiraju informacije u većoj će mjeri iskazivati konzervativne obrasce mišljenja i ponašanja jer se oslanjaju na tradiciju, teže za socijalnom stabilnošću i izbjegavaju svaku vrstu neizvjesnosti uzrokovanu stvarnim ili potencijalnim promjenama. Imajući na umu visoku predisponiranost socijalnom konzervativizmu kod velikog broja građana Srbije, relativno je lako predvidjeti da bi u slučaju različitih unutarnjih političkih trauma došlo do radikalizacije biračkoga tijela (Suedfeld, 1997.). Postoji dakle stvarna mogućnost da različiti socijalni slojevi, a ne samo najstariji i nisko obrazovani, i pojedine deklarativno demokratske političke stranke, u jednom trenutku dadu snažnu potporu

onim političkim vrijednostima i ideologijama koje će biti u suprotnosti s njihovim vitalnim interesima. U tom bi slučaju prevladali oni koji nude socijalnu demagogiju, pothranjuju mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja, agresivni državni nacionalizam i vode zemlju u politički autizam. Sve bi to zajedno dovelo u pitanje ne samo uključivanje Srbije u euroatlantske integracije (NATO) i europske integracije (EU), nego i stabilnost i sigurnost u jugoistočnoj Europi.

Literatura

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., Stanford, R.N., 1950.: *The Authoritarian Personality*, Harper, New York
- Almond, A. G., Verba, S., 1963.: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton
- Altemeyer, R. A., 1988.: *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism*, Jossey-Bass, San Francisco
- Altemeyer, R. A., 1998.: The Other “Authoritarian Personality”, u: M. P. Zanna (ur.), *Advances in Experimental Psychology*, Academic Press, New York: 47-91
- Bouchard, J. T., Segal, L. N., Tellegen, A., McGue, M., Keyes, M., Krueger, R., 2003.: Evidence for the construct validity and heritability of the Wilson-Patterson conservatism scale: a reared-apart twins study of social attitudes, *Personality and Individual Differences*, (34) 6: 959-969
- Caprara, G. V., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M., Barbaranelli, C., 2006.: Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice, *Political Psychology*, (27) 1: 1-28
- Catellani, P., 1996.: Political Psychology, u: Semin, G. R./K. Fiedler (ur.), *Applied Social Psychology*, Sage, London: 282-311
- Crowson, H. M., Thoma, S. J., Hestevold, N., 2005.: Is Political Conservatism Synonymous With Authoritarianism, *Journal of Social Psychology*, (145) 5: 571-592
- Durrheim, K., 1997.: Theoretical Conundrum: The Politics and Science of Theorizing Authoritarian Cognition, *Political Psychology*, (18) 3: 625-647
- Elazar, D. J., 1984.: *American Federalism: A view from the states*, Harper and Row, New York
- Fine-Davis, M. 1989.: Attitudes Toward the Role of Women as Part of a Larger Belief System. *Political Psychology*, (10): 287-308
- Fromm, E. 1969.: *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd
- Golubović, Z. 2005.: Authoritarian Heritage and Obstacles to Development of Civil Society and Democratic Political Culture, u: D. Vujadinović/L. Veljak/V. Goati/V. Pavičević (ur.), *Between Authoritarianism and Democracy*, CEDET, Belgrade: 255-270
- Grdešić, Ivan, 1991.: Izbori u Hrvatskoj: birači, vrednovanje, preferencije, u: Grdešić, I./Kasapović, M./Šiber, I./Zakošek, N. (ur.), *Hrvatska u izborima '90*, Naprijed, Zagreb

- Greenstein, F. I., 1987.: *Personality and Politics*, Princeton University Press, Princeton
- Higgins, E. T., 1998.: Promotion and Prevention: Regulatory focus as a motivational principle, *Advances in Experimental Social Psychology*, (30) : 1-45
- Hofstede, G., 2001.: *Culture's Consequences: Comparative Values, Behaviors and Organizations Across Nations*, Sage, Thousand Oaks
- Johnson, S. D., Tamney, J. B., 2001.: Social traditionalism and economic conservatism: Two conservative political ideologies in the United States. *Journal of Social Psychology*, (141) : 233-243
- Jost, J. T., Glaser, J., Sulloway, F. J., 2003.: Political Conservatism as Motivated Social Cognition, *Psychological Bulletin*, (129) 3: 339-375
- Knight, K., 1999.: Liberalism and Conservatism, u: J. P. Robinson/P.R. Shaver/L.S. Wrightsman (ur.), *Measures of Political Attitudes*, Academic Press, San Diego: 59-158
- Komšić, J. 2003.: Istorijsko-etnički rascepi i politička pregrupisanja u Srbiji, u: J. Komšić, D. Pantić, Z. Đ. Slavujević, *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja u Srbiji*, Institut društvenih nauka i Fridrich Ebert Stiftung, Beograd: 17-93
- Kossowska, M., Van Hiel, A., 2003.: The relationship between need for closure and conservative beliefs in Western and Eastern Europe, *Political Psychology*, (24) 3: 501-518
- Lipset, S. M., 1981. Working-class Authoritarianism, u: S. M. Lipset (ur.), *Political Man: The Social Basis of Politics*, Johns Hopkins University Press, Baltimore: 87-126
- Milas, G., 1998.: *Korelacijska i eksperimentalna studija odnosa temeljnih dimenzija društvenih stavova, ličnost i društvene poželjnosti*. Doktorska disertacija. Zagreb. Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
- Milas, G., 2000.: Razlozi nedosljednosti: Tko i zašto mijenja glasačku odluku? *Društvena istraživanja*, (9) 4-5: 473-495
- Milas, G., Rihtar, S. 1997.: Ideološke odrednice stranačke naklonosti i namjere glasanja. *Društvena istraživanja*, (6) 6: 663-676
- Muller, J. Z., 2001.: Conservatism: Historical aspects, u: N. J. Smelser/P. B. Baltes (ur.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Elsevier, Amsterdam: 2624-2628
- Momirović, K., Wolf, B., Džamonja, Z. 1992.: *KON 6. Kibernetička baterija konativnih testova*, Savez društava psihologa Srbije, Beograd
- Pantić, D., 1990.: *Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji*, Institut društvenih nauka, Beograd
- Pantić, D., 2003.: Kulturno-vrednosni rascepi kao determinante partijskog pregrupisanja u Srbiji, u: J. Komšić/D. Pantić/Z. Đ. Slavujević (ur.), *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja u Srbiji*, Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung, Beograd: 95-127
- Schwartz, S. H., Bardi, A., 1997.: Influences of adaptation to communist rule on value priorities in Eastern Europe, *Political Psychology*, (18) 2: 385-410

- Stacey, B. G., Green, R. T. 1971. Working-class conservatism: A review and an empirical study. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, (10) : 10-26
- Suedfeld, P. 1997.: Reactions to societal trauma: Distress and/or Eustress. *Political Psychology*, (18) 4 : 849-861
- Šiber, I. 1984.: *Psihologija i društvo*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb
- Šiber, I., 1998.a.: Povijesni i etnički rascjepi u hrvatskom društvu, u: M. Kasapović/I. Šiber/N. Zakošek, *Birači i demokracija*, Alinea, Zagreb: 51-71
- Šiber, I., 1998.b.: Autoritarna ličnost, politički svjetonazor i stranačka preferencija, *Politička misao*, (35) 4: 193- 209
- Šiber, I., 1998.c.: *Osnove političke psihologije*, Politička kultura, Zagreb
- Šiber, I., 2005.: Political Culture, Authoritarianism and Democratic Transition in Croatia, u: D. Vujadinović/L. Veljak/V. Goati/V. Pavičević (ur.), *Between Authoritarianism and Democracy, Vol. II Civil Society and Political Culture*, CEDET, Belgrade: 271-286
- Šram, Z. 2001.a.: Antizapadna orijentacija kao komponenta šire ideologijske matrice: slučaj Vojvodine. *Politička misao*, (38) 2: 91-110
- Šram, Z. 2001.b.: Dimenzije agresivnosti kao psihološka pozadina političkih orijentacija i etnocentrizma: komparacija različitih sociodemografskih skupina u Vojvodini, *Migracijske i etničke teme*, 4,353-375.
- Šram, Z. 2001.c. Religioznost i društvena svijest: analiza odnosa na uzorku građana Subotice. *Crkva u svijetu*, 4, 389-418.
- Šram, Z. 2006.: Socijalni stavovi i osobine ličnosti kao komponente političke kulture, u: S. Mihailović, (ur.), *Pet godina tranzicije u Srbiji II*, Socijaldemokratski klub i Fondacija Friedrich Ebert, Beograd: 200-218
- Šram, Z. 2007.a.: *Društveni karakter, politička kultura i struktura ličnosti: komparativna analiza zagrebačkih i beogradskih studenata*. Doktorska disertacija. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
- Šram, Z. 2007.b.: Kulturni i politički konzervativizam bunjevačkih Hrvata u Vojvodini. *Sociologija i prostor*, 1: 61-84
- Tetlock, P. E. 1986.: A value pluralism model of ideological reasoning, *Journal of Personality and Social Psychology*, (50) 4: 819-827
- Truett, K. R. 1993.: Age differences in conservatism, *Personality and Individual Differences*, (14) 3: 405-411
- Vujčić, V. 1998.: Tipologija političke kulture, *Politička misao*, (35) 4: 198-131
- Vujčić, V. 1999.: Stranački i ideološki identiteti. *Politička misao*, (36) 4: 151-178
- Vujčić, V. 2001.: *Politička kultura demokracije*, Pan Liber, Osijek-Zagreb-Split
- Webster, D. M., Kruglanski, A. W. 1994.: Individual differences in need for closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, (67) 6: 1049-1062
- Wilson, G. D., 1973.: A dynamic theory of conservatism, u: G. D. Wilson (ur.), *The Psychology of Conservatism*, Academic Press, London: 187-196
- Wilson, G. D., Patterson, J. R., 1968.: A new measure of conservatism. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 7: 264-269

Zakošek, Nenad, 1998.: Ideološki rascjepi i stranačke preferencije hrvatskih birača, u Kasapović, M./ Šiber, I./Zakošek, N. (ur.), *Birači i demokracija*, Alinea, Zagreb

Zlatko Šram

*SOCIAL CONSERVATISM AND PARTY PREFERENCES:
THE CASE OF SERBIA*

Summary

The aim of this article is to describe the distribution of social conservatism in the Serbian population and the association of its latent dimensions with sociodemographic characteristics and party preferences. The research was carried out using the sample of 1,172 full aged participants from the territory of Republic of Serbia (without Kosovo and Metohia). Internal reliability of the measure of social conservatism (Cronbach alfa=0.89) allows for the standardisation of the scale. About one third of the examinees express a high degree of social conservatism. A factor analysis yields five latent dimensions explaining 67.59% of the variance. The factors were labelled authoritarianism, anti-European sentiment, collectivism, traditionalism, and patriarchal syndrome. Statistically significant but low correlations were found among age and education and dimensions of conservatism. Results of canonical discriminative analysis prove a significant influence of social conservatism and could interpret about 41% of the total variance of party preferences. Discriminative functions derived on the basis of party preferences show the existence of the three latent political options among the Serbian voters. The first option is labelled the radical-conservative, characterised by anti-European sentiment and authoritarian tendencies. The second is labelled the democratic-liberal that makes the opposite pole of the first option. The third is labelled the traditionalistic option accompanied by pro-European orientation.

Key words: conservatism, authoritarianism, anti-European sentiment, traditionalism, party preferences, political culture, sociostructural variables, Serbia

Mailing address: Hrvatsko akademsko društvo, Sekcija za sociologiju, psihologiju i političke znanosti, Pazinska 5, 24000 Subotica, Republika Srbija. *E-mail:* sram.had@tippnet.co.yu